

УДК 354.42/.44:343.102:343.132

Карпушина Н. Б. – здобувач кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Визначено роль культурологічних тенденцій у становленні професіонала-слідчого. Розглянуто сучасні наукові уявлення про складові й детермінанти професійної інформаційної культури. Окреслено змістовні та структурні елементи інформаційної культури слідчого. Проаналізовано основні характеристики інформаційної поведінки та її роль у забезпеченні ефективної інформаційної комунікації. Сформульовано загальні етичні вимоги щодо використання інформації в професійній діяльності слідчого. Обґрунтовано найперспективніші напрями досліджень інформаційної діяльності слідчого в контексті її культурологічної та особистісної детермінації.

Ключові слова: інформаційна діяльність слідчого, інформаційна компетентність, професійна інформаційна культура, інформаційна поведінка, інформаційна етика слідчого.

Професійна діяльність слідчого, її інформаційна складова передбачають наявність високого рівня загальної та професійної культури як необхідної передумови не лише ефективного виконання службових обов'язків, а й самореалізації особистості в діяльності, досягнення акмеологічної досконалості. Зосередження наукового пошуку на виключно особистісних чинниках детермінації діяльності, що власне й вирізняє професіографічний підхід, суттєво обмежує повноту та системність дослідження професіогенезу особистості, а отже, і формування необхідних компетенцій.

Із цього приводу видатний психолог О. М. Леонтьєв зазначав, що «...практична діяльність належить не лише до предмета вивчення психології тим особливим змістом, що виявляється у формі внутрішніх психічних процесів і станів

суб'єкта, а й до власне процесу психічного відображення, змісту цього процесу» [1, с. 91].

Саме тому в цій статті видається необхідним розглянути місце культурологічних тенденцій у становленні професіонала-слідчого, зокрема тих, які опосередковують формування відповідної інформаційної компетентності. Такий підхід сприяє, з одного боку, поширенню уявлень про потребу модифікації системи фахової освіти в напрямі інформаційно-культурного розвитку особистості, а з іншого – висвітлює можливості та потенціал саморозвитку професіонала.

У цьому контексті М. С. Корольчук та В. М. Крайнюк зауважували: «Формування професійної придатності нерозривно пов'язано із самовизначенням особистості, тобто із самоствердженням, самореалізацією та самовдосконаленням людини в суспільстві, у праці й у трудовому колективі. Професійне самовизначення – це самостійне й усвідомлене переживання змісту виконуваної роботи і всієї життєдіяльності в конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації. Цей процес зумовлений виявами внутрішніх ресурсів, сил, установок на шляху професійного становлення особистості та її розвитку. Професійне самовизначення людини у світі професій і на професійному шляху є особистим та особистісним аспектом формування професіонала» [2, с. 61].

Детермінованість професійної компетентності слідчого культурологічними диспозиціями, очевидно, впливає зі складових професійної поведінки. Складова, що ґрунтується на професійно-діяльній психологічній компетентності, визначає процесуально-результативні особливості професійної поведінки, зокрема, у контексті успішного вирішення проблемних пізнавальних ситуацій. Дослідниця О. М. Куколева слушно зазначає, що «...компетентні особи в умовах виникнення проблеми одразу ж долучаються до пошуку операціональних способів її розв'язання, оскільки в них, на відміну від некомпетентних, уявлення про проблему формується як задача, що потребує предметного диференціювання та дивергентного підходу, зокрема шляхом компенсованого подолання особистих труднощів» [3, с. 231]. Натомість професійну культуру слідчого обумовлює ціннісно-сміслова спрямованість особистості, що сприяє активізації потенціалу особистості – ціннісно-пошукових, рефлексивних, креативних здібностей і вмінь. З огляду на це

цілком слушною є думка А. Кашера, згідно з якою «...для утвердження системного індивідуального бачення професії недостатньо бути компетентним лише у своїй сфері, оскільки запити й цінності суспільства необхідно перекласти на мову орієнтирів для професійно-особистісного розвитку та діяльності, яку заради цього суспільства і здійснюють» [4, с. 31].

Проникнення інформації в усі сфери сучасного суспільства зумовлює особливу актуальність формування інформаційної культури особистості, спроможної осягнути широкі перспективи ефективного використання накопичених людством інформаційних ресурсів. Ми поділяємо позицію В. Біблера, відповідно до якої культура є формою самодетермінації індивіда в горизонті особистості, тобто вільного вирішення та перевірення власної долі в усвідомленні історичної і загальної відповідальності [5, с. 301]. У зв'язку із цим структурними компонентами психологічної культури особистості слід уважати дві пов'язані складові – концептуально-теоретичну і практичну.

З огляду на соціальну значущість і відповідальність слідчого щодо використання інформації, можна стверджувати, що цей аспект професійного становлення особистості закладає підвалини для формування смислоутворення цілісної особистості фахівця. Слушною є теза О. П. Єрмолаєвої, яка зауважила: «...Що гармонійнішим у професії є поєднання функціонально-інструментальних аспектів із соціальними й особистісно-психологічними, то більше шансів вона дає суб'єктові для самореалізації і творчого перетворення професійної діяльності» [6, с. 12].

Інформаційні аспекти культури слідчого І. М. Бобровничий і Т. О. Тетеріна включають до загальної комунікативної культури, вважаючи, що «...комунікація в професійному спілкуванні слідчого не тотожна просто обміну інформацією, оскільки між слідчим і його партнерами в спілкуванні неминуче виникають як функціонально-рольові, так і міжособистісні стосунки. Комунікативна інформаційна культура слідчого є складним багатозакторним феноменом, що містить систему взаємозумовлених і взаємодоповнюваних елементів:

- 1) соціокультурні орієнтації слідчого, що містять особистісні комунікативні установки;
- 2) знання;
- 3) узагальнені комунікативні вміння» [7, с. 155–156].

Деякі науковці (М. Я. Соколов, С. Д. Цеєва, О. Ф. Скакун, Н. І. Овчаренко) не вирізняють спеціалізовані різновиди культури юристів, узагальнюючи їх у понятті «професійна культура». Зокрема, професійна культура юриста передбачає:

знання законодавства та можливостей юридичної науки;

переконаність у необхідності й соціальній корисності законів і підзаконних актів, цінності права як заходів свободи та справедливості. Суспільство й держава не можуть і не повинні тримати дилетантів на посадах, які пов'язані з питаннями правопорядку, законності, охороною та захистом прав та свобод громадян;

уміння користуватися правовим інструментарієм – законами й іншими правовими актами в повсякденній діяльності, використовувати всі досягнення юридичної науки та практики під час прийняття й оформлення рішень. Зазначене, на нашу думку, відображає етико-нормативний, а не змістовий компонент юридичної культурології.

Тому вважаємо за доцільне інформаційну культуру слідчого виокремлювати як спеціалізований різновид професійної культури поряд з культурою психологічною, комунікативною, правовою тощо.

Системною характеристикою слідчого є базова культура особистості, а інформаційна культура є її складовою. Саме вона надає можливість фахівцю брати участь в усіх професійних різновидах діяльності, пов'язаній з інформацією (отриманні, накопиченні, переданні, кодуванні, перетворенні), що й зумовлює наявність в її структурі:

компетентності в розумінні сутності інформаційних процесів;

гуманістично орієнтованої інформаційної ціннісно-сміислової сфери особистості (мотиви, потреби, цілі, прагнення, світогляд);

розвиненої інформаційної рефлексії; відстежування людиною своєї діяльності з привласнення інформаційної культури та усвідомлення внутрішніх змін, які відбуваються в ній унаслідок цього;

творчості в інформаційній поведінці.

Отже, з-поміж структурних елементів інформаційної культури особистості слід виокремити, по-перше, теоретико-світоглядний блок (комплекс теоретичних знань та уявлень про інформацію, інформаційну сферу, усвідомлення об'єктивних чинників зовнішнього світу, переконання, принципи, установки

особи тощо), а по-друге – практичні вміння й навички (адекватна реакція на інформаційні явища і процеси, операції з виявлення та опрацювання інформації тощо), що забезпечують сформованість в особистості:

зрілих особистісних смислів у просторі інформаційної діяльності;

обґрунтованої оцінки корисності й істинності отримуваної інформації;

ефективного пошуку особистісно та професійно значущої інформації шляхом використання сучасних технологій;

інформаційної безпеки особистості;

гармонійної структури та високого рівня інформаційних потреб.

Наведені міркування вважаємо цілком прийнятними в контексті окреслення методологічних підходів для дослідження психологічних детермінант та умов інформаційної діяльності слідчого.

Ми цілком поділяємо позицію І. Б. Котової [8, с. 12], згідно з якою «...інформаційну компетентність фахівця слід «вирощувати», як і решту патернів професійності. Різні програми й технології розвитку професіоналізму мають містити блок розвитку інформаційної культури особистості». Саме тому розвиток інформаційної культури передбачає наявність трьох рівнів – когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового.

Про тісний зв'язок інформаційної культури з інформаційною компетентністю зауважують вітчизняні дослідники О. М. Бойцова, П. С. Клімушин, О. В. Матвієнко, О. І. Миронова, М. І. Шерман та ін. Результати їх досліджень переконують у тому, що інформаційна культура особистості є невід'ємним компонентом розвитку загальної культури особистості та формування інформаційної компетентності зокрема. Поняття інформаційної культури, на їх погляд, охоплює такі важливі компоненти, як «інформаційна поведінка» й «інформаційна етика».

Інформаційна поведінка, з одного боку, відображає активність особистості як суб'єкта, що пізнає, його вміння орієнтуватися в інформаційному просторі. З іншого боку, в інформаційній поведінці виявляється міра доступності та комфортності використання сукупних інформаційних ресурсів або ті можливості, які суспільство надає індивідові, що прагне відбутися як професіонал й особистість. Інформаційну поведінку

більшість науковців трактує як спосіб дій, сукупність зусиль, використаних для отримання та засвоєння нового знання, його поширення в суспільстві. Завдяки інформаційній поведінці суб'єкт спроможний реалізувати власну інформаційну активність, спрямовану на пізнання та перетворення навколишньої дійсності. Водночас інформаційна поведінка зумовлена інтенсивністю комунікативного процесу особистості, тобто кількістю та якістю міжособистісних контактів суб'єкта, що супроводжуються інформаційним обміном. Показниками активності й інтенсивності комунікативного процесу є максимально можливе число суб'єктів здійснення комунікації, більший обсяг інформації, яку передають під час обміну, обсягами долученої до обміну нової інформації.

Швидкість здійснення інформаційної поведінки залежить, передусім, від уже наявних знань, набутих умінь і, головне, навичок інформаційної діяльності. Проте не можна не враховувати певні особистісні риси, що мають бути притаманні суб'єкту пізнання. Це достатньо розвинена пам'ять на істотні факти, події, персоналії; здатність установлювати зв'язки між явищами фізичного та духовного світу, особами, обставинами; мобільність – здатність швидко переключатися з однієї інформації на іншу; прагнення бути постійно поінформованим щодо важливих новин; евристичний склад мислення, який допомагає встановлювати асоціативні зв'язки начебто не сумісних явищ і сприяє формуванню нестандартних засобів роботи з інформацією; розвинена інтуїція. Натомість малорозвинені й нерозвинені інформаційні потреби виявляються у слабкій мотивації, нечіткості визначення меж і достатності інформації, спонтанності та нестабільності, неможливості ранжувати інформацію за її вагомістю через недостатність співвіднесеності із життєвими і професійними цілями. Зазначене, на нашу думку, цілком можна вважати професійно визначеними вимогами організації діяльності слідчого.

Водночас інформаційну етику пов'язують з питанням доступу до інформації, інтелектуальної власності, проблемою невтручання в приватне життя громадян, припустимістю її використання. У зв'язку із цим значущими стають інформаційні властивості, які характеризують моральну логіку сучасної інформаційної культури шляхом визначення протиріч між:

високою інформованістю суспільства й недостовірністю інформації; достатністю інформації та її надмірністю, зайвістю, безглуздя; широким поширенням інформаційної недоступності її; інформаційною насиченістю сучасної людини та деструктивним впливом інформації на психіку людини; свободою слова і думки й маніпулюванням свідомості.

З огляду на зазначене, з-поміж основних критеріїв загальних етичних вимог щодо використання інформації в професійній діяльності слідчого слід виокремити:

сприяння розв'язанню етичних проблем суспільства і професійної діяльності в межах правової дійсності й етичного контролю;

зусилля з подолання розбіжностей між техногенною розвиненістю сучасного суспільства та нерозвиненістю світоглядних і духовних позицій;

утвердження гуманістичних тенденцій у суспільній і професійній діяльності шляхом використання наявного інформаційного потенціалу;

наближення етичності застосування інформації до соціокультурних і соціопсихологічних реалій сьогодення.

Таким чином, проблеми актуальних досліджень інформаційної діяльності слідчого, їх практичної реалізації є культурологічно детермінованими, а перспективні напрями їх розв'язання полягають у:

формуванні професійно орієнтованого тезаурусу – системи інформаційних понять з метою загального та спеціального орієнтування особистості як в інформаційному довіллі, так і в межах професійної діяльності;

умінні слідчим здійснювати інформаційну діяльність, тобто актуалізувати особистісну та професійну інформаційну мотивацію, опанувати сучасні алгоритми, регламенти і стратегії інформаційного пошуку й аналізу достовірності інформаційних джерел, здійснювати компресію та розгортання значущої інформації, реалізувати різноманітні інформаційні контакти;

адекватному регулюванні інформаційної поведінки людини згідно із засвоєними в суспільстві та професійному середовищі правовими моральними нормами; спроможності здійснювати ефективну інформаційну комунікацію;

фаховій освіченості та підготовленості особистості слідчого до ефективного використання традиційних і сучасних комп'ютеризованих джерел інформації;
опосередкуванні інформаційної діяльності слідчого індивідуально-психологічними особливостями та якостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 302 с.
2. Корольчук М. С. Теорія і практика професійного психологічного відбору / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – Київ : Ніка-Центр, 2006. – 532 с.
3. Куколева О. М. Представление о проблемной ситуации как маркер компетентности решателя / О. М. Куколева // Исследования обучения и развития в контексте культурно-исторического подхода : материалы вторых чтений, посвященных памяти Л. С. Выготского. – М. : Ин-т психологии АПН РФ, 2002. – С. 230–242.
4. Kasher A. Professional Ethics and Collective Professional Autonomy: A Conceptual Analysis / A. Kasher // Ethical Perspectives: Journal of the European Ethics Network. – 2005. – № 1. – Р. 30–44.
5. Библер В. С. От наукоучения к логике культуры / В. С. Библер. – М. : Ин-т психологии АПН СССР, 1989. – 466 с.
6. Ермолаева Е. П. Психология социальной реализации профессионала / Е. П. Ермолаева. – М. : Ин-т психологии РАН РФ, 2008. – 347 с.
7. Бобровничай И. Н. Влияние коммуникативной культуры на профессиональную адаптацию следователей / И. Н. Бобровничай, Т. А. Тетерина // Мир науки, культуры, образования. – 2009. – № 2 (14). – С. 155–158.
8. Котова И. Б. Развитие информационных компетенций в процессе изучения общепрофессиональных дисциплин / И. Б. Котова. – Светлоград : Гуманитар. ин-т, 2012. – 37 с.

Стаття надійшла до редколегії 28.10.2016
